

УДК 373.66+316.624

*Волошенко М. О.,
аспірант,
кафедри соціальної роботи
та кадрового менеджменту
Одеського національного
політехнічного університету*

ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИЧНО-КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розкрито сутність і структуру підготовленості майбутнього соціального працівника до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки.

***Ключові слова:** соціальний працівник, профілактично-корекційна робота, девіантна поведінка, підготовленість.*

В статье раскрыты сущность и структура подготовленности будущего социального работника к профилактико-коррекционной работе с подростками девиантного поведения.

***Ключевые слова:** социальный работник, профилактико-коррекционная работа, девиантное поведение, подготовленность.*

The article is represented the point and structure of future social worker preparedness to preventive correctional work with deviant behavior teenagers.

***Key words:** social worker, preventive correctional work, deviant behavior, preparedness.*

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх фахівців може бути спрямована на формування певних інтегративних якостей, серед

яких – компетентність, готовність, підготовленість та ін. Розглядаючи підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки як результат їхньої професійної підготовки у ВНЗ виходили з того, що така робота є невід’ємною складовою професійної соціальної роботи та потребує цілеспрямованої підготовки щодо неї, про що свідчать результати проведеного пілотного дослідження [2].

Аналіз актуальних досліджень. Слід зауважити, що теоретико-методологічні засади професійної підготовки соціальних працівників висвітлено в роботах О. В. Загайко, О. Г. Карпенко, Н. О. Микитенко, Н. М. Собчак та ін. Українські науковці досліджують також такі її окремі аспекти, як от: становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника (О. П. Патинок та ін.); формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників (Д. М. Годлевська та ін.); виховання гуманності соціальних працівників в умовах професійної підготовки (Н. В. Клименюк та ін.); підготовку до менеджменту в соціальній роботі (Є. Г. Седов та ін.), до роботи з дітьми та молоддю (А. Є. Кулікова), до реалізації гендерної нерівності в професійній діяльності (С. М. Гришак та ін.) тощо. Водночас, підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки досі не стала предметом педагогічних досліджень.

Мега статті – розкрити сутність і структуру феномену “підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки”.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ, специфіки професійної соціальної роботи, сутності та причин девіацій у підлітковому середовищі дозволили визначити сутність феномену “підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки”.

Так, підготовленість майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки визначаємо як їхню інтегративну характеристику, що базується на комплексі здобутих у процесі професійної підготовки знань, умінь, навичок, якостей і передбачає їхню придатність та здатність до виправлення й попередження відхилень у поведінці підлітка, переорієнтації його системи цінностей, розширення соціальних зв’язків, формування позитивного соціального досвіду, залучення до виконання соціальних вимог, запобігання перетворенню девіантної поведінки в злочинну.

При визначенні структури підготовленості майбутнього соціального працівника до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки виходили з того, що вона є особистісною, бо в ній проявляється інтерес і ставлення до професійної діяльності, почуття відповідальності, упевненість в успіху, натхнення, потреба у виконанні поставлених завдань на високому рівні, керування своїми почуттями, мобілізація сил. Крім того, така підготовленість є когнітивно-операційною, бо містить інструментарій фахівця: його професійні знання, вміння, навички.

Отже, структурними компонентами досліджуваної підготовленості було обрано: мотиваційний – виражає спрямованість на вивчення й оволодіння знаннями, вміннями і навичками профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки; когнітивний – зумовлений знаннями щодо сутності та специфіки профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки; операційний – відображає сформованість професійно значущих умінь і навичок із профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки; емоційно-вольовий – характеризує здатність до саморегуляції та керування своїм емоційним станом, спроможність аналізувати й оцінювати результати своєї діяльності.

Детальніше розглянемо складові зазначених компонентів підготовленості та обґрунтуємо доцільність їх вибору.

Так, складовими мотиваційного компонента було обрано: мотиваційну орієнтацію в міжособистісних комунікаціях і потребу у професійному саморозвитку.

Мотиваційну орієнтацію в міжособистісних комунікаціях було обрано складовою мотиваційного компонента, оскільки соціальна робота в цілому та профілактично-корекційна робота з підлітками девіантної поведінки зокрема базуються на безпосередньому спілкуванні та передбачають прийняття партнера, адекватність його сприйняття і розуміння, досягнення компромісу тощо. Соціальні працівники мають розуміти справжні причини поведінки підлітків, а їхні міжособистісні комунікації повинні відповідати загальним морально-етичним вимогам. Крім того, соціальні працівники мають володіти конкретними еталонами комунікації, що узагальнюють їхнє бачення й оцінку партнерів по спілкуванню. Найсуттєвішою ознакою міжособистісної комунікації є адекватність, що позначає точність і об'єктивність відображення психологічного образу іншої людини та забезпечує взаєморозуміння підлітка і соціального працівника. В можливих ситуаціях

міжособистісного конфлікту, зокрема між соціальним працівником і підлітком-девіантом, ефективним шляхом щодо розв'язання конфлікту є досягнення компромісу, адже компроміс поєднує різноманітні переговорні стратегії та призводить до рішення, яке певною мірою задовольняє обох партнерів. Саме тому мотиваційну орієнтацію в міжособистісних комунікаціях включено до мотиваційного компонента підготовленості майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки.

Потребу в професійному саморозвитку обрано складовою мотиваційного компонента, оскільки професійний саморозвиток соціального працівника – це насамперед свідомо робота, спрямована на вдосконалення своєї особистості як професіонала, розвиток своїх професійних знань, умінь і навичок, які, з одного боку, забезпечують безперервний розвиток і успішну професійну реалізацію особистості соціального працівника, а з іншого – ефективність його профілактично-корекційної роботи. Виникнення потреби у власному професійному саморозвитку зумовлюється протиріччям між рівнем досягнутого розвитку та новими усвідомленими професійно-особистісними цілями і задачами, що ставить профілактично-корекційна робота соціального працівника з підлітками девіантної поведінки.

До складу когнітивного компонента підготовленості майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки віднесено знання: сутності, особливостей, форм та причин виникнення девіантної поведінки підлітків; вікових і психологічних особливостей девіантних підлітків; основних принципів, методів, форм і засобів профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків; нормативно-правових документів щодо соціально-правового захисту прав дитини.

Операційний компонент досліджуваної підготовленості зумовлений такими групами вмінь:

- дидактичними: вміння знаходити необхідну інформацію, застосовувати відповідні дидактичні форми й методи для проведення виховної роботи з підлітками групи ризику, підлітками девіантної поведінки та їхніми родинami;
- організаторськими: вміння зацікавити підлітків групи ризику, а також підлітків девіантної поведінки альтернативними видами діяльності шляхом організації емоційно-привабливого та соціально значущого для них дозвілля; залучати колектив класу, керівництво школи, родину до профілактики та корекції їхньої поведінки;

- комунікативними: вміння створювати довірливу атмосферу спілкування з підлітками групи ризику, підлітками девіантної поведінки; проводити бесіди з батьками щодо профілактики або корекції поведінки їхніх дітей;
- діагностичними: вміння використовувати безпосередню та опосередковану інформацію для вивчення різних проявів девіацій у підлітковому середовищі; визначати реальні прояви девіацій; діагностувати мотиви девіантної поведінки підлітків; диференціювати психологічно та соціально зумовлені відхилення поведінки; діагностувати умови та чинники “ризиків”; виявляти інтереси, захоплення, здібності підлітків групи ризику, а також підлітків девіантної поведінки;
- перцептивними: вміння передбачати реакцію підлітків групи ризику, підлітків-девіантів на виховну дію; прогнозувати їхню поведінку у спонтанних і спеціально відтворених педагогічних ситуаціях; прогнозувати можливі варіанти корекції девіантної поведінки;
- сугестивними: вміння проводити аутогенний, комунікативний та інші види соціально-психологічного тренінгу з підлітками групи ризику та підлітками девіантної поведінки; переконувати їх у згубності та хибності обраних ними настанов і ліній поведінки; переорієнтувати їхні інтереси, мотиви, цінності;
- академічними: вміння постійно поповнювати свої знання в галузі соціального забезпечення, психології, педагогіки, медицини, права для ефективного здійснення профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків на основі сучасних наукових здобутків.

Складовими емоційно-вольового компонента підготовленості майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки в дослідженні виступили: самоконтроль у спілкуванні; управління власними емоціями; розпізнання емоцій інших людей; емпатія; вольова саморегуляція; аналіз та оцінювання власної діяльності.

Так, самоконтроль у спілкуванні було обрано складовою емоційно-вольового компонента, адже спілкування з підлітками девіантної поведінки супроводжується значним психологічним навантаженням, психологічними перешкодами тощо. Тому соціальні працівники мають постійно стежити за собою; добре знати, де і як себе поводити, контролювати прояв своїх емоцій; не бути спонтанними в самовиявленні; уникати непередбачуваних ситуацій тощо.

Необхідність розуміти й управляти власними емоціями зумовлена тим, що втрата соціальним працівником контролю над власним емоційним станом у процесі профілактично-корекційної роботи з підлітками

девіантної поведінки може призвести до конфліктних ситуацій і зниження ефективності такої роботи. Здатність розуміти власні емоційні стани та емоції інших людей, стримувати негативні емоції, володіти собою відіграють значну роль у спілкуванні соціального працівника з підлітками девіантної поведінки [4].

Розпізнання емоцій інших людей відбувається шляхом установлення соціальним працівником набору ознак, за допомогою яких можна судити про наявність у клієнта певної емоції. Зіставлення сукупності ознак, що спостерігаються, зі схемою дозволяє ідентифікувати емоцію. Розпізнання емоцій, зокрема в підлітків девіантної поведінки, є досить складним, адже жодну з ознак не можна однозначно отожднити з певною емоцією, тобто ідентифікація емоцій здійснюється на ймовірнісній основі. Для побудови ефективної комунікації соціальний працівник окрім зовнішніх проявів емоцій має враховувати антецеденти – те, що передує емоціям і є їх причиною. Якщо соціальний працівник уявляє собі ситуацію, в якій опинився підліток, його мету та зовнішні вияви емоції, то він володіє достатньою інформацією, щоб розпізнати певну емоцію і побудувати ефективну комунікацію [1].

Емпатія є надзвичайно важливою для соціального працівника якістю, оскільки свідчить про емоційну чуйність на переживання інших людей. Емпатія у вигляді співчуття, співпереживання пов'язана з вміннями фахівця “проникати” у світ почуттів інших людей. У різноманітних життєвих, професійних ситуаціях емоційний відгук залежить від адекватності сприйняття переживань людей, від уявлень про причини їх виникнення.

Вольову саморегуляцію обрано складовою підготовленості до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки за емоційно-вольовим компонентом, оскільки вона характеризує ступінь опанування майбутнім соціальним працівником власної поведінки в різних ситуаціях, його здатність усвідомлено управляти власними діями, станами.

Аналіз й оцінювання власної діяльності базуються на здатності майбутнього соціального працівника визначати причинно-наслідкові зв'язки між метою діяльності та її результатами і передбачає: виявлення причин успіхів та невдач; внесення необхідних коректив у процес виконання професійної діяльності в цілому та профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки зокрема; усвідомлення операційного складу, механізмів такої діяльності; узагальнення, самооцінку своїх рішень, професійних дій; проектування професійних

дій, діяльності; саморегуляцію; вміння бачити кінцеву мету діяльності та самостійно знаходити шляхи її досягнення; побудову програми професійного саморозвитку тощо.

Висновки. Знання сутності та структури досліджуваного феномену дозволять перенести вивчення проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки з теоретичного щабля на практичний і дослідити можливості формування означеної підготовленості у ВНЗ.

Література

1. *Варій М. Й.* Загальна психологія : навчальний посібник / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 968 с.

2. *Волошенко М. О.* Пілотне дослідження підготовленості працівників соціальних служб до профілактично-корекційної роботи з девіантними підлітками / М. О. Волошенко // Матеріали Четвертої міжнародної наук.-практ. конф. “Актуальні дослідження в соціальній сфері”, (Одеса, 17 листопада 2014 р.). – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. – С. 43–45.

3. *Корнецьук В. В.* Інтерактивна спрямованість соціальних працівників та її формування / В. В. Корнецьук // Науковий вісник Чернівецького університету, 2013. – Вип. 656. Педагогіка та психологія. – С. 81–87.

4. *Логунов М. М.* Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунов. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 256 с.